

## ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

### ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

#### Ա.

«Սիոն»-ի նախորդ թիւով հաղորդած էինք Էջմիածնի Մայր Աթոռոյ Գեղազոյն Հոգևոր Խորհուրդի կատարած տնօրինութիւնը, 1937 ին զուամարելի Հաւատքի և Կարգի եկեղեցական Համաժողովին հանդէպ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ունենալիք վերաբերմունքին և մասնակցութեան և հետևելիք ուղղութեան, ինչպէս նաև նշանակուած ներկայացուցիչներուն մասին:

Այդ պաշտօնագիրը, զոր, մեր խոստման համեմատ, կը հրատարակենք «Սիոն»-ի այս թիւին մէջ, նշանակալից է քանի մը տեսակէտներով, և ի դէպ՝ մանաւանդ թէ օգտակար իսկ պիտի ըլլար քանի մը բառով անդրադառնալ անոր մէջ աւելի կամ նուազ որոշ կերպով շօշափուած այն կէտերուն վրայ, որոնց նկատառումը կրնայ թելադրական ըլլալ մեր եկեղեցւոյ կամ ազգային-եկեղեցական ներկայ կացութեան համար մանաւորապէս:

Առաջին մտածումը՝ զոր անիկա բնականօրէն կը հարկադրէ մեզի, սա զաղափարն է ինքնին թէ Մայր Աթոռոյ հոգևոր իշխանութիւնը զոյ է Էջմիածնի մէջ, և կը զսնուի զործօն դիրքի վրայ. Համազգային եկեղեցական Համաժողովի վարչութիւնը զիտէ զայս, և կը ճանչնայ Գեղազոյն Հոգևոր Խորհուրդը, իրեն Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետական իշխանութեան վարիչ վերին մարմինը և զործադիր իշխանութիւնը, ինչպէս է արդարև ան, զէթ առժամաբար, անցեալէն փոխանցուած իսկական և ներկայէն պարտադրուած իրական կարգ մը հանգամանքներու հետևանքով:

Մէկ կողմէ՝ ո՛րքան ուրախալի է այս երևոյթը մեզի համար, միւս կողմէ՝ նոյնքան կազդուրիչ է նաև անշուշտ այն իրողութիւնը թէ այդ իշխանութիւնը զերծ է, իր մէջ կամ շուրջը զործող որ և է արգելիչ ազդեցութիւններէ, և ազատ է կիրարկելու իր իրաւասութիւնները՝ ընդհանուր Քրիստոնէութեան հետ յարաբերութիւններ մշակելու և ինքնուրոյն եկեղեցիի իր ազգային իրաւունքները արժեցնելու տեսակէտով:

Երկրորդ սփոփարար կէտը՝ համեմաշխ սիրոյ և արդարամիտ վերաբերմունքի այն կապն է, որով ահա իրարու հետ կը շարունակեն սրտակցած մնալ և երևիլ ընդհանրական Հայրապետութեան Մայր-Աթոռը և Տանն Կլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը: Այս վերջինը խորապէս գնահատելի զգացումով մը փափաք կը յայտնէ



որ Համաժողովին առջև Հայաստանեայց Եկեղեցին ներկայացնող պատուիրակներէն մին Կիլիկեան եպիսկոպոս մը ըլլայ՝ Մայր-Աթոռո՛յ իսկ որոշումով, ու առաջինը ազնուագոյաց փափկանկատութեամբ կ'ընդառաջէ իսկոյն այդ իղձը :

Ո՛չ Էջմիածնի մէջ կը տնէ ուրեմն այլ հս այն խոժոռ խստութիւնը, և ո՛չ Կիլիկեան կսկիծներու ճամբուն վրայ կը հեայ ցասկոտ դիւրագգածութեան այն ողին, որոնք, դեռ պակաս քան կէս դար առաջ, Գէորգ Գ.ի և Քէֆսիպեանի օրով, ստէպ ցաւալի տեսարաններու թատր կը դարձնէին Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետական բեմը :

Հաւատքի եւ Կարգի աւետարանական մեծ ոգեւորութեան առջեւ Հայաստանեայց Եկեղեցին պիտի ներկայանայ մէկ սիրտի՝ այսինքն միատարր հոգւոյ՝ սիրով, եւ մէկ ճակատի՝ այսինքն աներկմիտ տեսութեան վճռականութեամբ: — Խոստովանի՛նք. դէպքերը չէ միայն որ հետզհետէ ստեղծեցին մեր կրօնական և եկեղեցական կեանքին մէջ բարի կարգի և բարենշան հաւատքի այս կացութիւնը, այլ անձե՛րը նոյն ատեն և աւելի՛ իսկ թերեւ: Հայրիկ՝ անոյշ, Իզմիրեանի՝ ուղիղ, և Գէորգ Ե.ի բարի նկարագիրը, հոն՝ Արաբատի ոտքը, և Սահակ Բ.ի վճիտ սիրտը՝ ասդին Տաւրոսի լանջքերուն վրայ, և հիմակ հոս մեր մօտը՝ Լիբանանի հովանիին տակ՝ իր զիտուն և ժիր Աթոռակիցին բարձր հայեցողութիւնը քիչ չտքնեցան, կազմելու և կերտելու համար այդ զոհացուցիչ դրութիւնը: Ժամանակը և միջավայրը ատաղձը միայն կը հայթայթեն պատմութեան կեանքին. մարդիկ են որ կը ձևակերտեն և կ'ողևորեն զայն, այդ ատաղձը. ու մեր հոգևոր պետերը, յորդորուած և նոյն իսկ հարկադրուած անշուշտ միշտ՝ ժողովուրդին բարի և խաղաղասէր ձգտումներէն, առաջնորդողի կարևոր բաժինն է որ ունեցան անտարակոյս, այդպիսի վիճակի մը զոյաւորման և յառաջացման մէջ:

Երրորդ պարագան, զոր աւելորդ պիտի չըլլար վեր առնել հոս, ուղղութեան հակիրճ այլ շեշտուած այն զիծն է, որ այդ պաշտօնագրին մէջ կը ցուցուի հայ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչներուն, իբրև կանոն իրենց հետեւելիք ընթացքին՝ բազմաթիւ եկեղեցիներու և այլազան հասարակութեանց պատգամաւորներէ բաղկացած այդ մեծ գումարումին մէջ:

Ինչպէս անունն իսկ կը բացայայտէ, կրօնական ըմբռնումներու և համոզումներու, այսինքն քրիստոնէական վարդապետութեանց եւ դաւանական սկզբունքներու, և այս ամէնքէն ծնունդ առած բարոյական կեանքի և վարչական տեսութեանց մթնոլորտ մը պիտի ըլլայ Հաւատքի և Կարգի Համաժողովը:

Հայ պատգամաւորները՝ Հաւատքի հարցերուն մէջ իրենց ուղեցոյց պիտի ունենան հոն Շնորհալի Հայրապետի «Ընդհանրական»ը, իսկ կարգի վերաբերեալ հարցերու մէջ՝ Հոգեւոյս Օրմանեան պատրիարքի «Հայ Եկեղեցի»ն: — Պարզ է թէ Կերազոյն Հոգևոր Խորհուրդը պիտի չկրնար լաւագոյն մտածումէ մը ներշնչուիլ իր Հրահանգին այդ կէտը բանաձևած միջոցին: Շնորհալիի դարը եկեղեցական միութեան զաղափարին մեր մէջ մշակման և կենսաւորման այն շրջանն է, ուր մեր Եկեղեցւոյ ազգային ողին կը ցած է ճշգրել, առանց բան մը պակսեցնելու իր ինքնութեան զգացումէն, ընդհանուր համաձայնութեան աւետարանական կանոնը: Ու Շնորհալիի միտքը մեր մէջ եղած է հոգւոյ



և սրտի անզուգական և անուշագոյն մեծութիւններով բարձրացած այն իմացականութիւնը, որուն մէջ զերպանց կատարելութեամբ կերպաւորուած է քրիստոնէութեան եղբայրութեան յղացքը: — Այդ դարուն և այդ միտքին զեղեցիկ զործն է եղած «էականներուն մէջ միարան և երկրորդականներուն մէջ ներող» լինելու սկզբունքին վերջնական որդեգրումը մեր հաւատքի կեանքին մէջ:

Իսկ Օրմանեան մին է եղած մեր մէջ հմտութեան եւ փորձառութեան իրապէս տիրացած վերջին ժամանակի այն բացառիկ գլուխներէն, որոնք կարող եղած են ներդաշնակել զաղափարն ու զործը, բարոյական եւ վարչական զործառնութեանց մէջ պահելով միշտ համաձայնութեան զիծը: Իր լայն զարգացումը եկեղեցական իրաւաբանութեան մէջ, եւ լայնագոյն եւս փորձառութիւնը պաշտօնական եւ հովուական մարզերու մէջ, բայց այս ամենէն աւելի թերեւ, իրեւ ուսուցիչ եւ մատենագիր Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան և զրականութեան՝ իր կատարած բազմազիմի ուսումնասիրութիւնները այդ զետիւնին վրայ, իր անունին կապած են այդ տեսակէտով հեղինակութիւն մը, որ այնքան անվիճելի կերպով երևան կուգայ իր «Հայ Եկեղեցի» հատորին մէջ:

«Ընդհանրական»ը եւ այդ զործը բիւրեղացումն են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետական ըմբռնումներուն եւ կանոնական տեսութեանց, եւ հետեւեալ ամենէն պայծառ և զործնական խորհրդատուները՝ Հաւատքի և Կարգի վերաբերեալ ինչորոց մէջ մատնանշելու համար մեր ուղղութիւնը:

Հրահանգը պարտք կը դնէ Հայ պատգամաւորներուն վրայ՝ չթերանալ «յատկապէս յիշելու Հայ Եկեղեցւոյ ազգային-ժողովրդական ոգին, նկարագրելով նորա պատմական անցեալը, ընդգծելով արեւելքի բազմացեղ և բազմաթիւ ժողովուրդներու մէջ շարունակ քրիստոնէական կրօնին հաւատարիմ մնալը եւ նահատակ եկեղեցւոյ կեանքով ապրիլը», և այլն:

Սրտառուէ ինչ մը կայ այս բառերուն մէջ. — Աշխարհի միւս մեծ և բարգաւաճ ժողովուրդներու հոգևոր պատգամաւորները եկեղեցական այդ Համաժողովին պիտի ներկայանան բովանդակ շքեղանքովը այն ամէն առաւելութիւններուն, որոնք փայլն են կիրթ և զարգացած, հարուստ և անդորր կեանքի բարիքներով զօրացած ազգերուն. անոնք իրենց հետ պիտի տանին ինչ որ իրենց աստուածաբանական, իմաստասիրական, քննական և այլ կարգի գիտութեանց շնորհներէն պիտի ստացած լինին իրեւ պերճ խօսքեր կամ խորիմաց մտածումներ, մերինները կը պատգամաւորուին իրենց հետ առնելու, ամենէն աւելի, իրենցմով ներկայացուելիք ժողովուրդին կեանքի փաստը, աւելի պատմութիւն՝ քան աստուածաբանութիւն, խօսքէ աւելի պատկեր. բառերէ, շեշտէ և շարժումներէ աւելի՝ ապրուած և քրիստոնէութեան համար կրուած տառապանքներու վկայաբանութիւնը:

«Ազգային Եկեղեցի»ի զաղափարը ընդգեցուցիչ պիտի թուի թերեւս Համաժողովին աստուածաբաններէն շատերուն, որոնք վարժուած են մտածելու թէ եկեղեցին, որ քրիստոնէական համաշխարհային եղբայրութեան մեծ սկզբունքը միայն կը խորհրդապատկերէ, ի՞նչպէս պիտի կարենար սեղմուիլ անձուկ տիպոսի մը ներքեւ: — Հայ պատգամաւորներուն զործը պիտի ըլլայ ոչ միայն զգացումով այլ նաեւ պատմութեան խելամտող փաստարկութեամբը հասկըցնել Աւետարանական մտաւորականութեան այդ հոգևոր կաճառին թէ Արեւել-



քի խաւարին մէջ նստած ժողովուրդ մը իր վրայ ծագած և իր հոգւոյն աչքովը տեսած լոյսէն ինքզինքը խաղառ չզրկելու համար ստիպուած ըլլալով իբր ազգ կամ ցեղական համայնք իր բովանդակ լրութեանը մէջ կազմակերպուել, իր հաւատքին ու կեանքին ամբողջ ոյժովը սպառազինուել, և ազգովին ապրիլ քրիստոնէական կեանքը, ազգովին ապրուած այդպիսի կեանքի մը զիտակցութեան վկայութիւնն է լոկ այդ կարճ ըայց խորհուրդով և զօրութեամբ լեցունիլ բառը «Ազգային», ըստ ինքեան պատմական տիտղոս մը միայն, և սակայն նուիրագործուած ստորոգելիի մը չափ մեծարժէք սկզբունք մը մեղի համար:— Այո՛, ուրիշներ կրնան հոն տանիլ իմաստասիրական և ընկերային խորհրդածութիւններու ապացոյցը միայն, մենք պարտինք հոն զրկել կեանքին վաւսը:

Պատշաճ էր անշուշտ, և կարևոր նոյն իսկ, որ Հայաստանեայց եկեղեցին իր մասնակցութիւնը բերէր այս եկեղեցական Համաժողովին, առ նուազն՝ հասկըցնելու համար Քրիստոնեայ եւրոպային թէ Հայութիւնը, հաւառակ անասելի տառապանքներու, որոնք ամէն օր կը կրծեն դեռ իր կեանքը, կը շահագրգռուի միշտ որ և է խնդրով որ յանուն Աւետարանի և Քրիստոնէութեան կը խօսի իրեն, և պատրաստ է միշտ մտադիւր սիրով մօտենալ միութեան զաղափարին, բաւական է որ իր եկեղեցիին ազգային ինքնութիւնը տկարացնելու բնոյթն ունեցող որ և է ելքի չյանգի կամ չմիտի նոյն իսկ ան, ուղղակի կամ անուղղակի:

Ի՞նչպէս իրականացնել, սակայն, այնքան բաղձալի ըայց նոյն ատեն այնչափ դժուարին նկատուած այդպիսի գործ մը:

Հարց մըն է աս, արժանի մասնաւոր հետաքննութեան:

★ ★ ★

## ՆՕԹ ԵՒ ՆԻՇ

Նօր Աւետարեւ իր Մայիս 21ի թիւին մէջ, ակնարկելով Սիոնի Մայիսի թիւի մեր Աւխարհաբար Առաւմաճառունց խմբագրականին, կը նկատէ թէ Ս. Գիրքի հայերէն աշխարհաբար առաջին թարգմանութիւնը (ըստ Encyclopedia of Missionsի) կատարուած է ոչ թէ Վենետիկ և Միսիթարեանի մը միջոցաւ, այլ Զօհրապ անուն հմուտ հայկաբանի մը կողմէ, և այլն:— Դիտել կուտանք յիշեալ պատ. խմբագրութեան թէ մեր խմբագրականին մէջ երբեք չէր ըսուած թէ Վենետիկ տրպագրուած է, և թէ իր Հանրագիտարանին հմուտ հայկաբան Զօհրապը է նոյն ինքն Զ. Յովնանէս Վարդապետ Զօհրապեան, անուանի Միսիթարեանը, որ 1805ին Վենետիկի մէջ տպագրելէ վերջ գրաբար Առաւմաճառունցի միահատոր և քառահատոր և ձեռագրական բազմատութիւններով հրատարակութիւնը, 1825ին և 1828ին ալ Փարիզի մէջ երկիցս տպագրեց Նօր կտակարանի իր երկրորդաւ կոչուած հրատարակութիւնը, որ նոյն էջին վրայ զոյգ սխառնեցու մէջ իրարու կը հանդիպագրէ գրաբարն ու Պոլսոյ աշխարհաբարը: Իսկ թէ Առաւմաճառունցի լեզուին ժողովրդականացման զաղափարը իր սկզբնաւորութեանը մէջ բողոքական միտքի ծնունդ չէ եղած բնաւ, ատոր իբր նօր ապացոյցներ կը յիշենք նախ Յովնանէս կոչու տպարարքի օրով և հրամանաւ Կ. Պոլսոյ մէջ 1806ին հրատարակուած հայատառ տաճկերէն Առակաց Գիրքը, և 1832ին Շուշիի մէջ աշխարհաբար հրատարակութիւնը Նօր կտակարանին:

Սիոնի նոյն խմբագրականին առիթով, Պէլլութէն, նամակով մը և գրութեամբ մը կը տեղեկացուի մեզ թէ Նօր կտակարանի պատմական մասը ծանօթագրութիւններով միասին աշխարհաբար հայերէնով հրատարակուած է 1911ին նոյն քաղաքին մէջ, Յիսուսեան Հայերէն կողմէ: Առաջին անգամ է որ տեսանք այդ առթիւ մեզ զրկուած այդ աշխարհաբար և նոյնին երեք տարի վերջ հրատարակուած հայատառ թուրքերէն թարգմանութիւնները, որոնք արդարեւ ուշագրաւ են իբրեւ հրատարակական ձեռնարկ: